

Hoe de studie van de aarde het wereldbeeld van Willem Frederik Hermans heeft gevormd

Door **Arthur van Dijk**

literatuur

15 februari 2023

Salomon Kroonenberg is bij literatuurleefhebbers wellicht niet bekend, maar op het terrein van de geologie is het een man met een enorme reputatie. Dat hij ook literatuurleefhebber is, blijkt al uit de eerste pagina's van dit boek, waar hij Willem Frederik Hermans, Karel van het Reve en Rudy Kousbroek promoveert tot de *Grote Drie* van de Nederlandse Letteren. Als vakgenoot van de geoloog Hermans is het hem opgevallen dat diens wetenschappelijke achtergrond in de recensies en besprekingen van zijn boeken nauwelijks een rol speelt. Kroonenberg wil met *De aarde volgens W.F. Hermans* die leemte vullen en nagaan in hoeverre de geologie de inspiratie heeft geleverd voor zijn romans en zijn wereldbeeld. Het resultaat is een boek waarin het werk van Hermans vanuit een nog tamelijk onbekend perspectief wordt belicht.

De aarde volgens W.F. Hermans is een mooi gekozen titel. De *Wereld* volgens W.F. Hermans is talloze malen beschreven, maar hier gaat het om de vraag hoe de studie van de aarde Hermans' wereldbeeld heeft bepaald. In een interview in 1983 zegt Hermans: 'Ik heb wat ik zou willen noemen de geologische blik op de geschiedenis. Wat ik nooit vergeten kan, is dat de aarde minsten drie miljard jaar, drieduizend miljoen jaar oud is. Van die drie miljard jaar bestaat de mens, het beest mens, misschien één miljoen jaar.'

Fotografie

Voor het rijk geïllustreerde boek is dankbaar gebruik gemaakt van het immense fotoarchief van Hermans, zoals dat de afgelopen jaren is ontsloten door Piet Schreuders. Die heeft de bijna 10.000 dia's die Hermans sinds 1959 maakte, geordend en hij beweert met recht van spreken dat je aan de hand

daarvan de hele loopbaan van Hermans kunt volgen. Zoals Schreuders vertelde tijdens de presentatie van *De aarde volgens W.F. Hermans* legde de fotograaf fanatiek alles vast wat hij zag en maakte hij thuis aan de hand van die foto's zijn beeldende beschrijvingen. De foto's en dia's hebben Kroonenberg enorm geholpen omdat hij erin kan zien *hoe* Hermans naar het landschap heeft gekeken. De foto's waren voor Hermans hulpmiddel en Kroonenberg komt dan ook tot de conclusie: 'En zeg nou zelf: wie er zó over kan schrijven, heeft geen foto's meer nodig.'

WILLEM FREDERIK HERMANS IN 1977 © PIET SCHREUDER (CC BY 2.0)

Ontgrendeling

In zijn geologisch leerboek *Erosie* uit 1960 vergelijkt Hermans het universum met een nauwkeurig geregelde machine. 'Ontgrendeling' is volgens Kroonenberg het centrale thema van het boek. Het zonnestelsel ontstaat, een vulkaan barst uit, een aardbeving vindt plaats als een bepaald punt wordt bereikt waardoor de zaak wordt 'ontgrendeld'. Ontgrendeling speelt een grote rol in *De Heilige van de Horlogerie* en de mooiste ontgrendeling vindt plaats in zijn laatste boek, *Ruisend Gruis*.

De aarde volgens W.F. Hermans staat vol met prachtige anekdotes en mededelingen over de paradoxale persoonlijkheid die Hermans was. Over de belangrijke ontdekkingen die hij doet, en de verlegenheid die hem er vervolgens van weerhoudt om op een congres zijn bevindingen te presenteren. De combinatie van fanatisme en desinteresse: met zijn proefschrift over de Oesling, waarmee hij cum laude promoveert, en dat door Kroonenberg voor een leek helder wordt uitgelegd, sluit Hermans zijn onderzoek af. Daarna toont hij geen enkele belangstelling voor al het vervolgonderzoek dat in dat gebied plaatsvindt.

Wetenschapsfilosoof

Achter in het boek is, afgezien van een algemeen register, ook een register opgenomen van de in de tekst genoemde werken van Hermans. Uiteraard heeft *Nooit meer slapen* daarin zeer veel verwijzingen, maar niet zoveel als het boek *Erosie*, door Kroonenberg 'een stiefkindje voor de letterkundigen'

genoemd. Het is niet opgenomen in de 24 delen van de *Volledige Werken*, omdat het hier gaat om een wetenschappelijk werk. Gelukkig is het wel te lezen op de site van de *Bibliotheek der Nederlandse Letteren*, en je hoeft er dus niet voor naar een antiquariaat, zoals werd verteld tijdens de presentatie van het boek. Lang voor de Club van Rome schrijft Hermans in het visionaire slothoofdstuk:

‘Want misschien heeft de mens zijn succes juist te danken gehad aan de tegenstrijdigheid van zijn instincten. Terwijl hij veel overeenkomst vertoont met een roofdier, terwijl hij vraatzuchtig, vernielend en tuchteloos kan optreden, heeft hij – wat romantische natuurminnaars vergeten – van stonde af aan ook een sterke neiging gehad deze instincten te onderdrukken. (...) Mogelijk is het meest kenmerkende instinct van de mens, het instinct zijn instincten te onderdrukken. (...) Tot – woestijnen, ijsvlakten en hooggebergte uitgezonderd – het gehele aardoppervlak overdekt zal zijn door asfalt, akkers, huurkazernes en fabrieken, waarin automatische machines worden bediend door een klein aantal jonge mensen, ten einde onafzienbare legers van kwakkelende, werkeloze, zich vervelende grijsaards in een leven te houden dat hun geen enkel genoeg schenkt. (...) De plaats die het fysiek niet zo sterke mensdier in de wereld heeft weten te veroveren is indrukwekkend, maar de menselijke individuen moeten er met verlies van allerlei vrijheden voor betalen als zij er prijs op blijven stellen in zo grote getale aanwezig te zijn. En ook dan zal de aarde onherroepelijk eenmaal uitgeput raken, al is dat ogenblik nog lang niet in zicht. Maar er is nu eenmaal geen enkele reden om te veronderstellen dat het geologische tijdperk, dat door het gidsfossiel “mens” gekarakteriseerd wordt, eeuwig duren zal.’

Hermans geeft filosofen nog een eenregelig ‘Post Scriptum’ mee: ‘Geen mens zal ooit de stelling dat de mensheid eenmaal volledig verdwijnen zal, kunnen logenstraffen.’ Wellicht moet er toch maar eens een 25ste deel worden overwogen...

Het boek *Erosie* rechtvaardigt de slotconclusie van Kroonenberg volledig. Voor hem is Hermans in de eerste plaats een wetenschapsfilosoof. ‘Om de wereld te verbluffen, had hij de universiteit niet nodig. Hij kon het heel goed in zijn eentje.’

Metaforen

Twee dagen na het lezen van *De aarde volgens W.F. Hermans* sla ik op een willekeurige pagina de *Boze Brieven van Bijkaart* op, om er wat in te lezen, zoals ik vaker doe voor het slapen gaan. Het boek valt open op een essay uit december 1974 over Multatuli. Hermans beschrijft hoe de as van Multatuli door

toeval in de bodem van het dankbare vaderland terecht is gekomen. ‘Schokkende verschijnselen zijn hiervan het gevolg’, ‘de eerste aardbeving vond plaats toen...’, ‘toch was het een schok van kleine allure’, ‘jarenlang bleef het rommelen’, ‘maar ook die lokale siddering van de aardkorst kon niet halen bij wat er in 1910 plaatsgreep’, ‘sterkte x volgens de Schaal van Cancani.’ De ene geologische metafoor na de andere, waar ik eerder nonchalant overheen gelezen heb. Er zit niets anders op dan dat ik het hele oeuvre herlees. Wat geen straf is...

De aarde volgens W.F. Hermans – de schrijver als geoloog

Salomon Kroonenberg

Atlas Contact

Gebonden, hardcover, illustraties (kleur en zwart-wit), 272 pag.

ISBN 9789045047515

Verschenen in januari 2023

Bestelinformatie

De aarde volgens W.F.
Hermans
€ 29,99
Op voorraad. Voor 16:00 uur
besteld, morgen in huis

Koop bij bol.com

Bestel als hardcover bij bol.com (€ 29,99)

Bestel als e-book bij bol.com (€ 13,99)